

THẾ GIỚI THỨ BA TRONG TRẬT TỰ THẾ GIỚI MỚI

NGUYỄN AN NINH *

Còn không ít vấn đề đang đặt ra cho con đường phát triển của thế giới thứ ba, như nhiều nước vẫn chưa thoát khỏi sự lệ thuộc vào các nước tư bản. Nhưng tính độc lập trong quan hệ đối ngoại đã ngày càng rõ nét, thể hiện rõ trong xu hướng cánh tả trở lại cầm quyền ở nhiều nước Mỹ La-tinh, cùng với sự phát triển kinh tế nhanh chóng ở nhiều nước, đặc biệt là Trung Quốc, thế giới thứ ba sẽ là một lực lượng quan trọng trong trật tự thế giới mới.

1 - Vài nét về bối cảnh thế giới thập niên 1996 - 2006

Về kinh tế, sau giai đoạn khủng hoảng 1997 - 2001, kinh tế thế giới bước vào giai đoạn phục hồi, cùng với đó là nhu cầu lớn về nguyên liệu, năng lượng. Sự kiện nổi bật là giá cả năng lượng tăng vọt - chỉ trong vòng 5 năm giá dầu lửa tăng khoảng 7 lần. Những quyết định tăng - giảm sản lượng dầu của Tổ chức các nước xuất khẩu dầu mỏ (OPEC) trở nên có "trọng lượng" và được chú ý chẳng kém gì những phán quyết của các tổ chức quốc tế lớn. Vị thế của những nước xuất khẩu dầu lửa trong thế giới thứ ba, theo đó cũng đã khác trước.

Toàn cầu hóa kinh tế vẫn tiếp tục tiến triển nhưng chậm chạp, do sự khác nhau về quan điểm và lợi ích giữa các nước thế giới thứ ba với các nước phát triển. Nổi cộm vẫn là những cuộc tranh cãi tại các diễn đàn kinh tế mà hầu hết chủ đề đều xoay quanh các hiệp định của Tổ chức Thương mại thế giới (WTO). Cuộc đấu tranh chống "chủ nghĩa tự do mới" đòi độc lập và bình đẳng trong phát triển đang diễn ra

mạnh mẽ tại các nước thế giới thứ ba là sự phản ánh quá trình trên.

Về chính trị, nhiều nước thế giới thứ ba đã qua được cơn "sốc" khủng hoảng chính trị sau sự kiện Đông Âu - Liên Xô và đứng vững trên "mảnh đất hiện thực của mình". Sự lớn mạnh và xu thế hợp tác của khu vực châu Á - Thái Bình Dương, Mỹ La-tinh đang trở thành yếu tố gây nên sự chú ý của thế giới. Biểu hiện tích cực của chính trị trong nhiều nước thế giới thứ ba là "cánh tả lên ngôi" - nắm chính quyền ở nhiều nước; phong trào cộng sản và công nhân phục hồi; nhiều nước đã lựa chọn chủ nghĩa xã hội làm xu hướng phát triển...

Nét đáng chú ý khác là nước Mỹ với chủ nghĩa đơn phương, tham vọng bá chủ vốn coi thế giới thứ ba là đối tượng chinh phục đầu tiên, đang lúng túng trong chính sách đối ngoại của mình. Mỹ vừa lợi dụng lại vừa phải cố gắng điều tiết những bất đồng, xung đột giữa nhiều nước vốn là đồng minh của mình (cuộc

* TS, Học Viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

xung đột giữa I-xra-en và Li-băng hiện nay). Hai xu hướng khác nhau ngay trong một chính sách đối ngoại cùng gợi nên hình ảnh của đường lối cũ: "cái gậy và củ cà rốt". Song trong bối cảnh chính trị mới, "cái gậy" của Mỹ - mà biến thái của nó là "can thiệp nhân đạo" và "đánh đòn phủ đầu để chống khủng bố", trên thực tế đã không còn đủ sức "răn đe". "Củ cà rốt" - viện trợ, vốn, công nghệ Mỹ... cũng bị xu thế đa phương hóa, đa dạng hóa làm giảm đi sức hấp dẫn. Thế giới thứ ba ngày nay không còn là "sân sau", "chư hầu" của các nước lớn, họ đang dần khẳng định vị thế chính trị và là một lực lượng ngăn trở mưu toan thao túng trật tự thế giới mới của Mỹ.

Thập niên qua, thế giới thứ ba cũng còn một nét đáng chú ý về bối cảnh chính trị, đó là biểu hiện bất ổn định, xung đột vẫn còn diễn ra tại nhiều nước, khu vực. Chưa vội bàn về nguyên nhân và hậu quả phản phát triển của hiện tượng này, song có lẽ nên thêm một góc nhìn mới: những bất ổn, xung đột đang diễn ra trong nhiều nước thế giới thứ ba có thể còn phản ánh nhu cầu về cách thức và hướng phát triển. Vì gắn liền với nhu cầu phát triển cho nên những nỗ lực khá lớn của cộng đồng quốc tế, của Liên hợp quốc... một khi chưa đúng hướng, sẽ chưa thể giải quyết được triệt để những xung đột ấy. Nếu nhu cầu phát triển của thế giới được giải quyết thỏa đáng, đúng hướng, chắc chắn một vị thế mới tích cực hơn cho thế giới thứ ba và rộng hơn, một trật tự phù hợp hơn cho cả thế giới sẽ được xác lập.

2 - Những thay đổi về vị thế của thế giới thứ ba trong việc kiến tạo trật tự thế giới mới

Vị thế này đang được xác lập từ những chuyển biến tích cực của các nước thế giới thứ ba ở hầu khắp các châu lục.

Châu Á - Thái Bình Dương thập niên qua là một không gian của sự tăng trưởng kinh tế mạnh mẽ và đã thu hẹp được nhiều khoảng cách về phát triển. Các quá trình hội nhập đang diễn ra rất năng động. Nhiều quốc gia tại khu

vực này đang có quá trình vươn lên để khẳng định vị thế của mình trong trật tự thế giới mới.

Trung Quốc đang là điển hình cho thành công của khu vực. Với tốc độ tăng trưởng GDP khoảng 10%/năm, hiện Trung Quốc là nước trong nhóm đứng đầu thế giới về dự trữ ngoại tệ; là nước đứng đầu về thu hút vốn đầu tư nước ngoài với khoảng gần 600 tỉ USD; thập niên gần đây nước này đã bắt đầu đầu tư ra hơn 160 nước với số vốn khoảng 33 tỉ USD. Sức mạnh kinh tế của Trung Quốc khiến cho nước này được mệnh danh là "công xưởng và thị trường lớn của thế giới". Những chuyển biến tích cực trong đường lối ngoại giao của Trung Quốc gần đây như: "Hòa bình trở dậy, chủ động xử lý các vấn đề quốc tế, đưa ra các sáng kiến xử lý điểm nóng quốc tế; thực hiện chính sách ngoại giao nước lớn..."; với các nước láng giềng là "mục lân, an lân, phú lân" đã khiến cho vị thế của Trung Quốc ngày càng tăng trong quá trình định hình trật tự thế giới mới. Có thể khái niệm "nước đang phát triển" vào khoảng năm 2050 sẽ không còn phù hợp với Trung Quốc được nữa. Một vị thế mới của nước này lúc ấy sẽ tác động mạnh đến trật tự mới của thế giới.

Ấn Độ thập niên gần đây cũng đang phát triển kinh tế với tốc độ khá nhanh, khoảng 8%/năm. Cùng với đó là những động thái tích cực làm lạnh mạnh quan hệ ngoại giao với những nước lân bang, nhất là với Pa-ki-xtan, Ấn Độ đang nỗ lực để góp phần vào hòa bình và ổn định của khu vực. Vị thế này còn được củng cố thông qua hiện tượng "ấm dần lên" của quan hệ Mỹ - Ấn Độ. Năm 2004, Tổng thống Mỹ G. Bu-sơ đã tuyên bố Ấn Độ là đối tác chiến lược và đề xuất với Quốc hội Mỹ xây dựng một thỏa thuận song phương liên quan tới trao đổi công nghệ hạt nhân. Dĩ nhiên, tuyên bố này có liên quan tới chính sách nước đôi của Mỹ ở châu Á, nhưng điều căn bản vẫn là tiềm lực kinh tế, triển vọng phát triển và uy tín quốc tế của Ấn Độ đang khiến cho các nước lớn phải quan tâm nhiều hơn tới quốc gia này.

Một điểm chung trong chiến lược phát triển của Trung Quốc và Ấn Độ là vừa bang giao, lại vừa coi Mỹ là đối thủ để cạnh tranh thế lực. Các nước này đều không giấu giếm những mục tiêu đuổi kịp Mỹ trên một số lĩnh vực cụ thể. Thừa nhận Mỹ là một thế lực hiện tồn nhưng hướng tới để chia sẻ, cạnh tranh ảnh hưởng với Mỹ - tư duy chiến lược này sẽ góp phần định hình trật tự mới của thế giới.

Châu Phi - châu lục được coi là điển hình của thế giới thứ ba, từng được mô tả với hình ảnh nghèo đói, lạc hậu và mất ổn định... thập niên qua đang làm cho thế giới phải có cái nhìn khác về mình. Xu hướng dân ổn định về chính trị, những thành công đáng khích lệ trong cải cách về kinh tế, nguồn tài nguyên to lớn và nhất là một thị trường rộng mở... đang làm cho châu Phi trở thành môi trường đầu tư, hợp tác phát triển khá hấp dẫn. Lợi ích kinh tế đang ràng buộc châu lục này với nhiều quốc gia trên thế giới. Chính các quốc gia nơi đây cũng đang tìm những phương thức để liên kết lại trong Cộng đồng châu Phi (AU). Có thể những tác động thúc đẩy phát triển mà AU mang lại thời gian qua chưa được như mong đợi, nhưng triển vọng và vai trò của nó với việc thiết lập trật tự thế giới mới sẽ ngày càng tăng.

Mỹ La-tinh thập niên qua đầy sôi động về chính trị - xã hội. Chỉ trong một thời gian ngắn, ở Nam Mỹ, đã có 6 chính phủ tiến bộ lên cầm quyền. Họ đã tuyên bố hoặc tiến hành nhiều cải cách kinh tế xã hội mà xu hướng chung là chuyển từ mô hình chủ nghĩa tự do mới sang mô hình kinh tế thị trường kết hợp với giải quyết các vấn đề xã hội theo hướng coi trọng lợi ích quốc gia và quan tâm đến người lao động. Nhiều cải cách về kinh tế đã được tiến hành khá mạnh dạn và mang lại hiệu quả tích cực trên nhiều mặt. Cải cách ruộng đất, quốc hữu hóa ngành dầu khí, chính sách bảo vệ chủ quyền và lợi ích dân tộc trước những công ty tư bản xuyên quốc gia, xu hướng phát triển chủ nghĩa xã hội Mỹ La-tinh... là những hiện tượng đáng lưu ý đang diễn ra tại Vê-nê-xu-ê-la và Bô-li-vi-a.

Về đối ngoại, tuy nhiều nước chưa thoát khỏi những lệ thuộc vào một số nước lớn nhưng tính độc lập trong quan hệ đối ngoại đã ngày càng rõ nét hơn. Cùng với những nỗ lực bản thân, các nước trong khu vực đã liên kết chặt chẽ hơn trong các tổ chức kinh tế khu vực như Khu vực mậu dịch tự do Nam Mỹ (MERCOSUR), qua đó, làm tăng sức cạnh tranh của mình. Các diễn đàn, hội thảo, hội nghị... được tổ chức thường xuyên giữa những tổ chức chính trị - xã hội và đảng phái khác nhau cũng tạo ra cơ hội để thống nhất về quan điểm và liên kết về hành động. "Chủ nghĩa tự do mới" bị phê phán, những thủ đoạn bao vây cấm vận Cu-ba bị lên án, hợp tác giữa các nước trong khu vực được đẩy mạnh... Về triển vọng trong trật tự của thế giới mới, Tổng thống Vê-nê-xu-ê-la, Hu-gô Cha-vét khẳng định: "Khu vực Mỹ La-tinh có đủ mọi điều kiện để trở thành một thế lực lớn trên thế giới". Những chuyển động tích cực trên nhiều phương diện của các nước Mỹ La-tinh thập niên qua đã chứng minh nhận định đó.

3 - Thấy gì từ vai trò của thế giới thứ ba trong quá trình xây dựng trật tự thế giới mới thập niên vừa qua

Mô hình và cấu trúc của trật tự thế giới mới như thế nào sau "trật tự thế giới hai cực" là vấn đề đang còn bàn cãi. Các phương án đưa ra trong vòng một thập niên qua là rất khác nhau. Phương án "thế giới một cực" nhanh chóng bị thực tế phủ nhận bởi sự suy giảm vai trò của Mỹ đã là khá rõ; hơn nữa chủ nghĩa đơn phương đang bị lên án mạnh mẽ. Phương án "nhất siêu, đa cường" cũng không phải là giải pháp hợp lý, vì không nước nào trong thế giới hiện đại lại chấp nhận để siêu cường quyết định vận mệnh của mình. Phương án "thế giới đa cực" có vẻ dễ chấp nhận hơn (vì tạo ra cảm giác "bình đẳng" nào đó), nhưng nó lại lúng túng bởi khó biện minh trước thực tế dường như trên thế giới mọi thứ đều phân thành hai cực: nước giàu và nước nghèo, nước phương Bắc và nước phương Nam, nước phát triển và đang phát triển, con nợ và chủ nợ... Một nhược

điểm lớn trong các quan niệm gần đây về trật tự thế giới mới là các phương án đã "quên" mất vai trò của thế giới thứ ba. Có lẽ, đây là một nguyên nhân khiến các phương án trên đều không được thực tế chấp nhận.

Nhìn chung, thế giới đang được cấu trúc lại, còn theo trật tự nào thì lịch sử sẽ phán quyết. Song có một điều ngày càng rõ là thế giới thứ ba trong thế kỷ XXI sẽ là một lực lượng mà người ta sẽ phải tính đến trong trật tự thế giới mới. Nếu cố tình quên thì thực tế sẽ nhắc nhở bằng "một diễn đàn Đa-vốt khác", bằng phong trào "phản toàn cầu hóa", bằng những vòng đàm phán như Xi-a-ton, Đô-ha... để chống lại những mặt trái mang tính chất của chủ nghĩa thực dân mới của quá trình toàn cầu hóa kinh tế. Chính những vấn đề của quá trình toàn cầu hóa kinh tế hiện nay lại đang xác định vai trò của thế giới thứ ba. Bằng những nỗ lực không mệt mỏi, bằng trí tuệ và tiềm năng giàu có và đa dạng; bằng những kinh nghiệm được trả giá bằng máu, mồ hôi và nước mắt của mình trong quan hệ với các nước của thế giới thứ nhất suốt mấy thế kỷ qua... các nước thế giới thứ ba đang có tiếng nói riêng, đây trọng lượng trên các diễn đàn lớn của thế giới.

Từ thực tiễn của đời sống chính trị và kinh tế thế giới, nhiều khái niệm vốn gắn liền với thế giới thứ ba đang cần được xem xét lại và bổ sung thêm những nội hàm mới. Chẳng hạn, tính chất "thứ ba" của thế giới thứ ba chỉ là một danh xưng còn lại từ thời "chiến tranh lạnh" chứ không phản ánh được địa vị của nhóm nước này. Với số lượng biểu quyết khoảng 2/3 trong các nước thành viên của Liên hợp quốc, kết luận đồng ý hay phản đối của tổ chức quốc tế này phụ thuộc khá nhiều vào ý kiến của các nước thế giới thứ ba. Một ví dụ khác, sự phát triển của kinh tế thế giới hiện đại lại đang phụ thuộc vào sự phát triển của "các nước đang phát triển", chứ không hoàn toàn tùy thuộc vào sự định đoạt của G8. Thế giới thứ nhất cần đến thế giới thứ ba như cần đến một không gian mà ở đó nó có thể tiếp tục sự tồn tại. An ninh năng lượng thế giới - một chủ đề lớn của Hội nghị

Thượng đỉnh G8 vừa qua - cũng tùy thuộc vào dòng đầu mỏ từ thế giới thứ ba. Vòng đàm phán Đô-ha vừa qua đã thất bại sau hơn 5 năm bàn cãi mà một nguyên nhân là thái độ kiên quyết và thống nhất giữa các nước đang phát triển trong đàm phán với các nước phát triển về vấn đề trợ giá cho sản phẩm nông nghiệp... Những thế mạnh này là một thực tế và điều đó đang khiến người ta phải nhìn nhận lại nhiều quan niệm cũ về vị thế của thế giới thứ ba.

Mục tiêu chung của thế giới ở thế kỷ XXI vẫn không thay đổi, đó là hòa bình, ổn định, hợp tác và phát triển. Theo đó, một trật tự thế giới mới góp phần cho xu thế ấy sẽ vẫn là trật tự mà đa số nhân loại mong đợi. Vượt qua những khó khăn và thách thức, thập niên qua, bằng những năng động, sáng tạo và nỗ lực của mình, thế giới thứ ba đã cống hiến cho nhân loại nhiều kinh nghiệm cho phát triển và cho cả những mô hình của trật tự thế giới mới.

Việc giữ gìn hòa bình, ổn định và hợp tác trong từng khu vực và giữa các nước láng giềng là tiền đề để mỗi nước phát triển. Các nước thế giới thứ ba hiện khá khác nhau về trình độ phát triển kinh tế và thể chế chính trị, song họ có thể tìm được tiếng nói chung. Lịch sử để lại trong mối quan hệ bang giao giữa nước này với nước khác có thể "khi âm, khi lạnh", song nếu biết khép lại quá khứ, cởi mở và cùng hướng tới hòa bình, hữu nghị và hợp tác thì tương lai tươi sáng sẽ thuộc về họ.

Toàn cầu hóa kinh tế và tăng cường hội nhập, liên kết trên bình diện thế giới và khu vực đang là xu thế chung. Thập niên qua, những nước thuộc thế giới thứ ba thành công nhất trong phát triển là do đã biết cách hội nhập theo cách riêng của mình. Sự thất bại của "chủ nghĩa tự do mới" ở nhiều khu vực thuộc thế giới thứ ba vài thập niên trước đây cho thấy không phải lời khuyên nào của các tổ chức quốc tế, của IMF, WB... cũng là phù hợp với thực tiễn của mỗi nước. Những cải cách kinh tế và thể chế chính trị mang tính rập khuôn hình

(Xem tiếp trang 72)